

Arja Tyrkkö: I skärningspunkten mellan arbetsliv och föräldraskap

En studie om livsformer i 1990-talets Sverige

Uppsala universitet, Sociologiska institutionen
Arbetslivsinstitutet, Arbete och Hälsa 1999:17, Stockholm 1999

Temat för Arja Tyrkkös doktorsavhandling *I skärningspunkten mellan arbetsliv och föräldraskap. En studie om livsformer i 1990-talets Sverige* är kanske inte iögonfallande nytt. Temat anknyter till den spänning mellan familjeliv och arbetsliv som är bekant för alla som arbetar och har familj. Hur koordinera yrke med föräldraskap och familjeförpliktelser? Frågan har undersökts till lust och leda vid universiteten och andra nationella forskningsinstitutioner. Därutöver har talrika rapporter om ämnet färdigställts på uppdrag av både EU och OECD. Inte heller det material som Tyrkkö använt sig av är särskilt nytt, det är insamlat för nästan ett decennium sedan. Dessutom uppger sig författaren till avhandlingen använda sig av sekundäranalys. Allt som allt bådär utgångspunkterna för arbetet alltså inte särskilt gott. Det bekanta ämnet och de tämligen gamla källorna till trots lyckas Arja Tyrkkö nysta ihop en intressant och innovativ avhandling, som bjuder på nya tankar för alla som är intresserade såväl av själva ämnet som av de bakomliggande teorierna. Likaså finns i arbetet nya metodiska insikter och tillämpningar, som klart kompenserar materialets ålderstigenhet.

Arja Tyrkkös teoretiska upprullning är så överväldigande att läsaren vid en första genomläsning tappar andan och texten vill inte riktigt öppna sig. Vid den andra genomläsningen faller den teoretiska delens bitar dock smidigt på plats och ger grund för den empiriska analysen och de där valda meto-

diska lösningarna. Men det är i helhet svårt att försöka klarlägga arbetets mångdimensionalitet på de få rader en bokanmälan ger utrymme för.

Arbetet inleds med en mycket teoretisk översikt över sk strukturella Marx-inspirerade livsformsteorier, som baserar sig på två danska etnologers, Thomas Højrup och Love Rahbek, på 1980-talet utvecklade idéer om arbetslivets och familjelivets anpassning. I ifrågavarande teori betonas samhällets strukturella faktorerers inverkan på människors livsform. Enligt teorin är livsformerna strängt underordnade samhällsstrukturen och produktionssättet. Frågan om hurdana människor som hamnar i olika livsformer har inte betydelse för livsformernas uppkomst och innehåll. Højrup och Rahbeks modell är strängt strukturalistisk.

Där det ovan beskrivna strukturalistiska angreppssättet betonar samhällsstrukturens avgörande betydelse för människornas vardagsliv, betonar en del feministiska forskare könets avgörande betydelse i människors liv. Den strukturella präglingen, som ovan hängde samman med samhällets produktionsstruktur, hänger här samman med könets olika ställning i samhället.

Tyrkkö är strängt kritisk mot determinism av vardera sorten. Den kritiska inställningen betyder ändå inte att hon skulle förkasta de teman som teorierna lyfter fram. Hon försöker hitta en tunnare länk mellan struktur, kön och livsform. Livsform är ett dynamiskt begrepp, vars innehåll formas

inom området mellan produktionsstrukturen (den socio-ekonomiska ställningen bestämd av arbetsmarknaden), könet och hemmet. Ingen av dessa faktorer bestämmer ensam livsformen utan det är fråga om variablernas samverkan. Könets betydelse för livsformen beror på arbetsmarknadspositionen, och arbetsmarknadspositionens inverkan förmedlas genom könet.

Den teoretiska förklaringsmodell som Tyrkkö utvecklat utgår från att arbets- och familjelivets anpassning konstrueras av en mer eller mindre bestående samverkan mellan aktörerna och den sociala strukturen (till vilken också hör det samhälleligt konstruerade könet). Arbetslivets organisatoriska betingelser bildar den ram inom vilken föräldrarna försöker förena arbetsliv och familjeförpliktelser. Tyrkkö är mera strukturalist än volontarist i den meningen att hon betonar arbetslivets och dess villkors prioritet i förhållande till människornas egna val. Av betydelse är snarare den könsbaserade segregation som sker på arbetsplatsen och individens ställning i yrkeshierarkin än hur individerna själva skulle vilja ordna sin tillvaro. Tyrkkö är konstruktivist i den meningen att hon framhåller att vardagslivet kontinuerligt omskapas. När en arbetstagare gör ett arbetskontrakt med sin arbetsgivare finns föräldraskapet implicit med i bilden och såväl föräldraskapet som utförandet av arbetet konstrueras i anpassningen av dessa två saker.

Som "beroende" variabel använder Tyrkkö de vardagliga strategier som uppstår i denna anpassningsprocess. Mera konkret: Tyrkkö utreder hur föräldrar ändrar på sin arbetsituation pga sitt föräldraskap och hurudana andra praktiska lösningar människor har när det gäller att förena föräldraskap och arbetsliv. Som "oberoende" variabler används arbetsmarknadens könssamman-

sättning eller närmare bestämt ett yrkes kvinnodominans, individens arbetsposition (ledande/underordnad), samt det handlingsutrymme som ingår i yrket. Den sistnämnda faktorn indelas ytterligare i barnspecifikt handlingsutrymme (såsom t ex möjlighet att vara nåbar för barnet under arbetstid eller att ta med barnet till arbetsplatsen) och generell handlingsutrymme (såsom t ex att ordna sina arbetstider eller sköta egna ärenden under arbetstid).

Den centrala frågan i Tyrkkös undersökning är hurudana praktiska lösningar föräldrar under olika omständigheter använder sig av för att få arbets- och familjeliv att gå ihop. Målsättningen är att granska olika yrkesgruppers handlingsstrategier. Bakgrundsantagandet är att det inte är meningsfullt att sträva efter att hitta en gemensam handlingsstrategi, utan flera olika alternativ som olika yrkesgrupper använder beroende på gruppens arbetsmarknadsposition. I själva verket är Tyrkkös teoretiska lösning, som kunde beskrivas som kombinatorisk, mycket elegant och ger grunden för den metodiska lösning hon valt. Den empiriska analysen syftar till att undersöka om ledande position, kvinnodominans och ett stort handlingsutrymme bildar en positiv möjlighetsstruktur för anpassning av arbetsliv och föräldraskap.

Det empiriska materialet består av nio utvalda yrkesgrupper: läkare, sjuksköterskor, ej facklärd i vård och omsorg, journalister, kontorister, polisassistenter, facklärd och ej facklärd arbetare inom metallindustri samt facklärd arbetare inom textilindustri. Varje grupp är vidare uppdelad enligt kön. Data är alltså inte slumpmässigt insamlade för att representera hela befolkningen eller de förvärvsarbetande, utan materialet representerar olika teoretiskt sett relevanta yrkesaktiva kategorier. Dessa

arton kategorier används i stället för individer som "fall".

Vanligtvis försöker man i undersökningar hitta en, möjligast heltäckande kausalmodell, som "förklarar" beroendevariabelns variation så mycket som möjligt. Tyrkkö förkastar delvis på basis av ovan beskrivna teoretiska bakgrund ett dylikt endimensionellt och linjärt sätt att närma sig problemet och väljer som sin forskningsmetod den tidigare ganska lite använda kvalitativa komparativa metoden, som Charles Ragin utvecklade i sin 1987 utkomna bok *The Comparative Method*.

Ragins metod skiljer sig från sedvanliga metoder inom socialforskningen i det att de variabler som används omvandlas till binär form, dvs allting framställs som ett eller nollor. Saker granskas i form av deras närvaro eller frånvaro. Poängen med Ragins komparativa metod är den, att den förklarade händelsen på detta sätt granskas som resultatet av olika kombinationer av dikotomt operationaliserade förklarande variabler. I denna modell söker man alltså inte i stil med t ex regressionsmodeller den "bästa" enskilda förklarande variabeln, utan analysen bygger på en holistisk granskning av variablernas samverkan. I detta avseende följer Tyrkkös metodiska lösningar hennes teoretiska lösningar på ett elegant sätt.

Även resultaten passar bra ihop med ovan presenterade approach. Enligt Tyrkkö är det inte möjligt att hitta en för alla fall gemensam förklaringsmodell. Analysen visar att det finns ett komplicerat mönster av anpassningsstrategier som står i samband med olika typer av situationer. Ett distinkt och enhetligt system för en bra möjlighetsstruktur att kombinera familjeliv och lönearbete tycks inte finnas och dessutom varierar handlingsmönstren efter kön.

Det är kanske inte speciellt överraskande att anpassningsstrategierna varierar mellan

olika hierarkiska positioner på arbetsplatsen. Ledande position ger större möjlighet till handlingsutrymme för föräldraskapet, medan en låg position är förknippad med ett mycket mer begränsat handlingsutrymme. Avsaknaden av möjligheter begränsar en smidig anpassning mellan arbetet och familjen. Dessa situationer uppvisar ett visst könsbetingat mönster. Mödrar förändrar sitt arbetsmarknadsbeteende och väljer kortare arbetstider, byter jobb eller stannar hemma. Fäder i motsvarande position tenderar att förankras mer i arbetslivet och för dem är arbetsfären mer omfattande än familjesfären. Stora, efter familjens behov anpassade förändringar i det egna arbetsmarknadsbeteendet ser alltså ut att vara mera kvinnornas än männens strategi.

Även denna fråga är dock kontextbunden. Tyrkkö visar nämligen, att också män under vissa omständigheter har genomfört stora ändringar i sin arbetsituation. Dyliga fäder, den nya fadersrollens föregångare, arbetar i ledande ställning och deras arbete präglas av stort barnspecifikt handlingsutrymme.

Allt som allt är kanske inte heller Tyrkkös resultat särskilt nya eller revolutionerande. Men det som är nytt och fräscht i arbetet är att Tyrkkö på ett övertygande sätt påvisar olika fenomenets kontextbundenhet. Varken arbetsmarknadsposition, kön eller arbetets särdrag är särskilt intressanta som enskilda fenomen. Intressant blir frågan när man undersöker hur kombinationen av olika saker tillsammans påverkar slutresultatet, med andra ord hur man lyckas med att förena arbetsliv och familjeliv. Det fina och innovativa i Arja Tyrkkös avhandling ligger just i detta.

Professor **Olli Kangas**
Socialpolitiska institutionen
Åbo Universitet